

Karakterisering och kulturhistorisk värdering

Kåanna kyrka

Kåanna socken i Ljungby kommun
Kronobergs län

Smålands museum
Katarina Bäck

Inledning

Bakgrund och syfte

Nedanstående material består av en historik över kyrkobyggnaden, en beskrivning av exteriör och interiör samt en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering samt arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. De redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning i kyrkobyggnadens historia.

Med utgångspunkt att genomföra vård och underhållsplaner för kyrkor i Växjö stift utför Smålands museum en karakterisering och kulturhistorisk värdering av Kånna kyrka. Kyrkorna som berörs är de som tillhör Svenska kyrkan och omfattas av kulturminneslagen, vilka är kyrkobyggnader som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas särskilt genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och har genomförts på uppdrag av bsv arkitekter & ingenjörer AB i Värnamo. Karakteriseringen och den kulturhistoriska värderingen syftar till att användas som underlag för vård och underhållsplanen.

Kulturhistorisk bedömning

En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan kontinuerligt föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl den enskilda kyrkobyggnadens värden som kyrkomiljön i sin helhet., men också till värden i förhållande till andra kyrkobyggnader i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning

Historik och händelselista

Kånna medeltida kyrka är den enda bevarade absidkyrkan i Sunnerbo härad. Den uppfördes troligen omkring 1180 vilket grunder sig på den dendrokronologiska som gjorts på takstolen och omnämns första gången 1388 i skriftliga källor. Absidtaket är klätt med klätt med bly vilket troligen hela kyrkan ursprungligen varit. Blytaket är ett av de få bevarade blytaken i Sverige och det enda i Småland.

I början på 1800-talet uppfördes en tornbyggnad i trä, i samband med denna ombyggnad revs den gamla klockstapeln som var placerad på kyrkogården väster om kyrkan. År 1964 tas dock tornet ner och en ny klockstapel ersätter den gamla.

Den 18 februari 1947 upptäcktes att rök trängde ut genom kyrkans takbeläggning. De två små vedkaminerna, vars rökgångar var anslutna till korväggen, hade eldats hårt. Sprickor i systemet hade uppstått och gnistglöd hade under natten legat och pyrt i det kraftigt dimensionerade bjälklaget på vinden. Det finns arkivuppgifter om en omfattande interiör restaurering efter branden men ingenting om några exteriöra arbeten. På ett fotografi från 1948 ser det dock ut som om de håller på att arbeta med absidtaket. Vid denna restaurering tillkom kyrkans nuvarande inredning. I samband med att innertaket skulle knackas bort efter eldsvådan blottades unika målningar från medeltiden. Predikstolen är dock från 1600-talets senare del och altartavlan från 1783.

Nuvarande orgel är byggd 1985 av Västbo orgelbygggeri Långaryd. Den föregående orgeln om 11 stämmor byggdes 1956 av Wilhelm Hemmersam, Köpenhamn. Den ersatte orgeln från 1890 byggd av Carl Elfström, Ljungby, om fyra stämmor. En drastisk förändring av exteriören genomfördes 1964 då klocktornet togs bort och ersattes av en klockstapel.

Händelselistan baserar sig på material från Smålandsmuseums arkiv och bibliotek samt Antikvarisk Topografiskt Arkiv, ATA.

1388	Kyrkan omnämns första gången i skriftliga källor.
1796	Blytaket läggs om.
1800-tal	Ett lanterninförsett klocktorn över långhusets östra del tillkommer.
1817	Klockstapeln rivs.
ca 1937	Norra kyrkogårdsmuren som är en kallmur flyttas.
1947-48	Kyrkan eldhärjas – vid restaureringen har sakristian helt ombytt, utvändigt har alla taktytor klätts med spån, och de gamla smideskorsen har återuppbyggts på respektive långhusets och vapenhusets takkrön. Samtliga fönsteröppningar har försetts med dubbelfönster och blyinfattat antikglas. Elektrisk värmeanordning har installerats. 1800-talets cementerade golv har brutits upp, alla öppna golvytor har istället belagts med munkategel och i bänkkvarteren har nya trägolv lagts in. Hela träinredningen har stilrenats och ommålats vilket bland annat medfört öppen bänkinredning. Även unika medeltidsmålningar har blottats på

innerväggarna. Denna restaurering genomfördes under ledning av arkitekt Jörgensen.

- 1964 Klocktornet på långhuset tas bort och ersätts med en klockstapel på kyrkogården. Ritningar av den nya klockstapeln upprättades av arkitekt Olof Ryhmer, Hässleholm
- 1977 Taket läggs om med spån.
1985 Ombyggnad av orgeln och i samband med detta flyttas orgeln något bakåt på grund av utrymme.
- ca 1988 Skyddsräcke till kyrkans läktarbarriär tillkommer.
- 2003 Demontering av det gamla blytaket på absiden samt omläggning av nytt.

Kyrkomiljön

Fån församlingshemmet och besöksparkeringen går en smal allé, vilken kantas av hamlade lönnar. I kyrkogårdsmuren finns en vacker stiglucka som för besökaren in på kyrkogården och möter kyrkan från öst. Förutom en kallmur finns en lite högre hacktorns häck. Mot norr saknas dock delvis denna rygghäck vilket förmodligen beror på att kyrkogården utvidgades omkring 1937. Kyrkogårdsmuren ringas in av en trädkrans med lönn och björk.

Kyrkogården är mycket enkel med ett fåtal grusade gångar och gravar placerade i raka rader i öst-västlig riktning. De enda utstickande elementen är ett sorgeträd i form av en hängask samt klockstapeln i nordöst. Klockstapeln är helt klädd med spån och av klockbockstyp samt avslutas med en spira.

Byggnadskaraktär

Exteriör

Kånna kyrka är en romansk stenkyrka med smalare kor och absid åt öster. Vid västra gaveln finns ett vapenhus och norr om koret en sakristia. Kyrkans, vapenhusets och sakristians murar är uppförda av gråsten samt putsade med kalkbruk, långhus och vapenhus är slätputsade medan sakristian är spritputsad. Vapenhusets gavleröste är utfört i trä samt utvändigt beklätt med tjärat spån.

Taket på långhus och sakristia är klätt med spån medan absiden har ett blytak. På långhusets och vapenhusets respektive takkrön sitter tre äldre smideskors.

Interiör och viktigare inventarier

Kyrkans invändiga murar är putsade med kalkbruk. Alla öppna golvytor har belagts med munkategel och i bänkkvarteren finns trägolv. En rundbågig triumfbåge avskiljer koret från långhuset. Triumfbågen är dekorerad med fragmentariskt bevarade medeltida målningar. Målningarna som återstår är av ungotisk karaktär, troligen från 1200-talet. De utgörs av konturteckningar i färg föreställande änglabilder och djurmotiv.

Den öppna bänkinredningen är liksom orgel, läktare, predikstol och altarring färgsatt i grått, blått och rött. Predikstolen, som är från 1600-talet och är dekorerade med de fyra evangelisterna, harmonierar väl med övrig inredning. Altartavlan i utskuret trä är från 1783 och den medeltida dopfunten hör även de till de äldre inventarierna. Altartavlan föreställer nattvardens instiftande. Ovanför tronar lammet med segerfanan vilken symboliserar den segrande Kristus. Under tavlan står skrivet: ”Så ofta som I det gören, gören det till min åminnelse.” På vardera sida om altartavlan står två människofigurer vilka genom att hålla korset och ett ankare symboliserar tron och hoppet. I koret finns en romansk dopfuntscuppa av granit vilken är kompletterad med ny fot, kyrkklocka från 1618. På norra väggen hänger ett triumfkrucifix från 1200-talet, originalet är dock deponerat i Statens Historiska Museum, Sthlm och i kyrkan återfinns en kopia.

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Kånna sockenkyrka är från tidig medeltid, byggd i romansk stil och bland de äldsta i stiftet. Den är dessutom den enda bevarade absidkyrkan i Sunnerbo härad. Detta karakteriseras genom murverk i sten, rundbågiga fönster och portar samt rum med tunnvalv. Att slå valv var en byggstil som ofta användes under 1000-1250. Absiden som är klädd med bly är det enda i sitt slag i Småland och en av ett fåtal i ett nationellt perspektiv. Det är alltså av största vikt att detta bibehålls. Blytakens glansperiod var just under medeltiden och då var det vanligt att hela takt belades med blyplattor. Det är därför troligt att hela kyrkan tidigare varit täckt av ett blytak.

Även om kyrkans interiör har genomgått en rad förändringar främst genom 1940-talets brand är karaktären av en medeltida kyrka bevarad. Det lilla kyrkorummet där triumfbågen skiljer av koret från långhuset. De fragmentariskt bevarade kalkmålningarna på triumfbågen från 1200-talet är av både mycket konstnärligt, religiöst och vetenskapligt värde. Triumfkrucifixet och dopfunten är båda inventarier som härstammar från medeltiden. Övriga intressanta inventarier är kyrkklockan från 1618.

Kyrkogårdens stiglucka är mycket speciell och man bör vara extra varsam om denna då den har ett högt kulturhistoriskt värde.

Kånna kyrka och kyrkogård med klockstapel karakteriseras av en helhet där varje del är viktig för helhetens kulturhistoriska värde

Arkiv och litteratur

Smålands museum topografiska arkiv

Antikvariskt Topografiska arkivet, ATA, Riksantikvarieämbetet i Stockholm

Sveriges kyrkor, Konsthistoriskt inventarium nr. 216. Kyrkobyggnader 1760-1860, del 2

Småland och Öland, Uppsala 1993

Kyrkobyggnader i Kronobergs län. Red. Heidi Vassi. Falun 1998.